

Retrat de família d'Atapuerca

Sobre l'origen i les funcions de la família

Joan Campàs Montaner

Índex

1. Formulació dels problemes.....	3
2. El concepte de família.....	7
2.1. La família nuclear	7
2.2. La família extensa	9
2.3. Les unitats domèstiques matrifocals	10
3. El matrimoni.....	11
4. L'incest.....	15
5. Parentiu, residència i filiació	18
5.1. Filiació patrilineal	19
5.2. Filiació matrilineal	20
6. Família i producció.....	21

1. Formulació dels problemes

Tant pel que fa a les teories sobre l'origen de la societat humana com a les hipòtesis i interpretacions de l'evolució dels primats, hem pogut constatar que un seguit de problemes s'hi troben formulats repetidament, com el de la regulació i la repressió de la sexualitat, el de les unions heterosexuals estables, el del matrimoni com a antídote de la gelosia del mascle, el de compartir i col·laborar en la recerca d'aliments, el de l'agressivitat del mascle i la submissió de la dona, el de l'infanticidi femení, el de la divisió sexual del treball, el de la universalitat del domini masculí, el de la còpula sexual com a eix interpretatiu de l'origen de la societat, el del tabú de l'incest, el del caràcter econòmic del matrimoni, el de la dotació genètica per a la cooperació en el mascle...

Per això, i abans d'entrar en els continguts històrics pròpiament dits, cal que ens aturem en l'anàlisi i els conceptes que fan referència a l'origen i funcions de la família. Es, per tot el que acabem de dir, la manera més adient de prosseguir la recerca sobre els nostres propis orígens i les nostres pautes de comportament.

D'entrada pot sobtar que un curs d'"Història" comenci parlant de la família. Si tots hem nascut i crescut en el sí d'una família, si la família és una institució tan propera, tan a l'abast de tothom, quin interès pot tenir estudiar-la?

Avancem una argumentació per tal que s'entengui millor el que anem a fer:

- per a l'aparició de la societat humana fou necessària la substitució de la recerca individual d'aliments per la recerca comuna i la seva distribució entre els membres del grup
- per a la producció i distribució comunitàries fou necessari que, de forma paral·lela, sorgís una estructura social mínima, edificada al voltant de les relacions pare-mare-fills, és a dir, de la família.

És a dir, afirmen que sense famílies no hi hauria societat, però tampoc hi hauria famílies si no existís ja una societat.

Però, com podem plantejar el tema de la família i la seva relació amb l'origen de la societat humana?

Per una banda, tenim un grup d'antropòlegs i sociòlegs que consideren que la societat és un agregat de famílies elementals, formades cada una per un home, una dona i els seus fills.

- Aquesta primacia de la família nuclear té, segons ells, un fonament biològic i psicològic: l'atracció sexual, l'instint de reproducció, l'instint maternal d'alimentar i criar els fills... són fets de la naturalesa.
- La família nuclear, basada en necessitats naturals, seria el nucli de qualsevol organització social, atès que els únics lligams primigenis són els existents entre pares i fills, entre fills dels mateixos progenitors, entre marit i muller com a pares dels mateixos fills.... (Per què en aquesta llista, elaborada per Radcliffe Brown, la relació progenitor-fill ocupa el primer lloc?)
- La continuïtat temporal és la que fonamenta la realitat de la família: els pares procreen fills, els quals faran el mateix quan arribin a adults. La institució familiar reflecteix aquesta fidelitat lineal que connecta les generacions.
- La família uneix, mitjançant l'amor, l'interès, el deure..., sèries més o menys llargues d'ascendents i descendents. Per això, les famílies podrien comparar-se a fills que la naturalesa ha ordit per tal que pugui formar-se la societat.

Segons aquesta visió, té la família únicament un fonament natural i biològic?

Un altre grup subratlla que –pel tabú de l'incest que prohibeix els matrimonis entre pare-filla, mare-fill i germà-germana, i que té un abast, quasi universal–, per formar-se una família se n'han de destruir dues, i els fills d'aquesta nova família se'n separaran per fundar-ne d'altres, amb cònjuges que també s'hauran separat de la família on nasqueren.

- L'existència de la societat requereix que les famílies durin un temps limitat, a condició que els individus que les componen puguin construir d'altres famílies. Aquest moviment de desagregació d'unitats familiars i agregació a d'altres unitats familiars, crea xarxes transversals que estan a la base i poden generar tota organització social.

- Si cada família formés un grup tancat i s'autoreproduïa, la societat no podria existir.

Està la família sotmesa només a condicionaments socials?

Sembla, doncs que la família es troba al mig d'una cruïlla entre el que és biològic i el que és social. Aquest caràcter dual de la institució familiar la converteix en una de les institucions que més diversos i complexos problemes ha plantejat i planteja.

Es podrà objectar que cap societat podria existir sense dones que parissin fills i rebessin la protecció masculina durant l'embaràs i la criança. Acceptat. Però, *es pot reduir la família a aquest fonament biològic? Com explicar aleshores les múltiples formes que presenta la família a les diverses cultures?*

Per tal que la societat existeixi no n'hi ha prou amb que la unió de sexes i la procreació estableixin vincles biològics entre els seus membres: cal que aquests vincles perdurin. Ara bé, *com es perpetuen les famílies?* Mitjançant un conjunt artificial de prohibicions i obligacions. Perquè? És la manera d'evitar una existència precària, exposada a l'enemistat dels veïns, a la competència; és la manera d'obrir-se al gran joc de les aliances matrimonials. La prohibició de l'incest permet teixir xarxes d'afinitat que proporcionen a les societats una armadura sense la que no podrien sostenir-se.

Però, quin és el mitjà més senzill i segur de protegir-se dels desconeguts o enemics? Convertir-los en aliats pel matrimoni. Alguns pobles de la Melanèsia diuen: "l'objectiu del matrimoni és aconseguir cunyats", "les esposes s'agafen entre aquelles a qui es fa la guerra". No és, precisament, una pràctica que s'ha mantingut entre els membres de la noblesa i de la reialesa –l'anomenada política matrimonial- fins l'actualitat?

Certament la família, tot i el seu caràcter social recolzat en un fonament biològic, és universal (totes les cultures de tots els temps tenen algun tipus de família). Però *de què depèn la gran variabilitat d'aquesta institució? Quines són les funcions que apleix en el sí de les diferents societats? Existeix un model de família que constitueixi la base comuna de totes les societats humanes? O el terme "família" és simplement una etiqueta còmoda per designar realitats diferents?*

- Què se'n pot dir dels nayar, important població de l'Índia, en la que els fills pertanyen al segment del llinatge matern i en la que el marit no té altre paper que el de discret visitant de la seva esposa, lliure de tenir tots els amants que vulgui?
- O d'aquelles societats en les que els joves d'ambdós sexes viuen en total llibertat sexual fins que es casen, i, quan ho fan, les dones no poden casar-se amb els seus amants, de manera que cada home es casava amb una dona que havia estat l'amant de la majoria dels seus veïns?
- Què significa el préstec d'esposes practicat per esquimals i aborígens australians?
- Costums com la poligínia, la poliàndria, el levirat i el sororat, no relativitzen el nostre model de família nuclear?

Poligínia: el marit és compartit per diverses mullers

Poliàndria: la muller és compartida per diferents marits

Levirat: costum del judaïsme i d'alguns pobles orientals de l'antiguitat que consisteix en el fet que el germà d'un difunt prengué per muller la seva vídua si aquest no havia deixat descendents mascles. Així, el primer fill de la unió del germà amb la vídua era considerat, a tots els efectes, fill del difunt. Aquesta institució tenia un doble objectiu: evitat que la vídua restés sense recursos, i assegurar la nissaga.

Sororat: costums d'algunes cultures pel qual un vidu ha de casar-se amb la germana de la seva muller difunta.

Tenint present totes aquestes possibilitats i recordant que existeixen entre 4 i 5 mil societats humanes, ens podem preguntar: la família conjugal o nuclear (pare-mare-fills) respon a una necessitat universal?

2. El concepte de família

El substantiu família es d'origen llatí: va aparèixer a Roma com a derivat de *famulus* (criat), però no s'aplicava al que normalment entenem pel terme família

“Família degué designar el conjunt dels esclaus i servidors que vivien sota el mateix sostre (...) després, la casa en llur totalitat: per una banda, el senyor, i, per l'altra banda, la dona, els fills i els criats que viuen sota el se domini (...). Per extensió del seu sentit, família passà a designar els agnati i cognati, i esdevingué sinònim de gens, si més no en la llengua corrent”

A. Ernout i A. Meillet: Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. París, Klincksieck, 1951, 3ª ed. Pàg. 383

Casa: conjunt d'individus que viuen sota un mateix sostre

Gens: comunitat formada per tots els qui descendeixen d'un mateix avantpassat

Agnati: parents paterns

Cognati: parents materns, i posteriorment, per extensió, el conjunt dels parents de sang.

Totes aquestes diferents unitats de parentiu les reunim ara sota el mateix mot de família.

Podem considerar l'existència de tres tipus bàsics de família:

2.1. La família nuclear

És la formada pel marit, la muller i els fills. Alguns antropòlegs consideren que està present en tots els marcs domèstics.

Segons G. Peter Murdock, la família nuclear compleix 4 funcions vitals:

1. **la relació sexual:** la família nuclear satisfà les necessitats sexuals i redueix la força pertorbadora de la competència sexual
2. **la reproducció:** la família nuclear garanteix la protecció de la dona durant l'embaràs, relativament llarg, i durant els mesos o anys de lactància.
3. **l'educació:** la família nuclear és essencial per a l'enculturació. Només l'home i la dona adults que resideixen junts posseeixen coneixements adients per a l'enculturació dels nens ambdós sexes.

4. **la subsistència:** ateses les especialitats conductuals imposades a la dona pel seu paper reproductor i les diferències anatòmiques entre homes i dones, la divisió sexual del treball fa més eficient la subsistència.

Segons aquest punt de vista, la família nuclear garanteix així la relació heterosexual, la reproducció, l'enculturació i el sosteniment amb més eficàcia que qualsevol altra institució.

Però s'ha de demostrar la validesa d'aquestes afirmacions. A més, la idea que la família nuclear és universal pressuposa que altres unitats domèstiques són inferiors, salvatges, patològiques o, antinaturals; i això no és més que un de tants prejudicis euroamericans actuals.

No existeix una sola pauta que sigui més natural que una altra.

Malgrat que la família nuclear sigui present a moltes cultures, és evident que totes les cultures tenen formes alternatives d'organització domèstica i que sovint són més importants –impliquen a una proporció més alta de població– que la família nuclear.

- Com exemple, citem que avui en dia no és la família l'encarregada de l'enculturació, sinó els mestres a les escoles. La família, doncs, ja no satisfà aquesta funció.
- De fet, podríem comprovar que, en molts casos, la família ja no compleix cap de les funcions assignades per Murdock i, per tant, la pregunta seguiria en peu: per a què serveix la família?
- Moltes societats organitzades en bandes i aldees també separen els seus fills i adolescents de la família nuclear i el marc domèstic per ensenyar els coneixements i el ritual dels avantpassats (un grup d'edat –generació ritualment definida– viu en campaments especials)
- En moltes societats els marits passen molt de temps en casa especials d'homes. Un cas famós és el dels nayar de Kerala: el “marit” i la “muller” no viuen junts.

Ens podem preguntar: La fórmula pare-mare-fills té el mateix significat funcional quan el pare o la mare estan casats i viuen simultàniament amb més d'un cònjuge? Es pot parlar de família nuclear quan hi ha diferents marits i esposes? Són qüestions molt importants perquè el matrimoni plural –la poligàmia– es dona, pel cap baix, en el 90% de totes les cultures en la forma anomenada poligínia o en l'anomenada poliàndria. Un plantejament feminista hauria d'analitzar com viu la dona la poligínia i com la poliàndria.

A més, els matrimonis plurals creen situacions domèstiques que són, des de punts de vista conductual i mental, molt diferents de les creades pels matrimonis monògams.

2.2. La família extensa

És un agrupament més ampli que el de les famílies nuclears o polígames; és un grup domèstic integrat per germans carnals, les seves cònjuges i fills i/o pares i fills casats.

Una modalitat que sovinteja molt seria: dos o més germans, cadascun amb les seves esposes, que viuen amb els seus fills adults casats amb una o dues esposes.

La vida domèstica estaria sota el control dels barons de més edat de la primera generació d'una família extensa poligínia, els quals formarien una mena de consell d'administració: són els responsables de prendre decisions sobre les possessions (terra, bestiar, edificis) del grup domèstic, organitzen els treballs per la subsistència, intenten incrementar la dimensió dels seus ramats i obtenir més esposes.

Perquè tenen tantes societats famílies extenses?

Probablement, perquè moltes vegades les famílies nuclears no disposen de suficient mà d'obra masculina i femenina per exercir amb eficàcia les tasques domèstiques i de subsistència.

“Una família extensa escampa els riscos econòmics, absorbint l'escòria dels productors dèbils o incapacitats. El que és més important, equipa el seu conjunt de mà d'obra, comparativament nombrosa, per a activitats diversificades i extenses com les que sovint comporta l'economia neolítica. Està en condicions de satisfer simultàniament un conjunt complex de tasques: pasturatge, diversos conreus agrícoles, caça, recol·lecció, per no citar la cura dels nens i altres

ocupacions domèstiques (com la terrisseria). Una família extensa pot mostrar-se especialment útil durant els “períodes saturats” de treball, quan fan falta moltes mans per obrir clarianes a la selva, efectuar la recol·lecció o pasturar el ramat. Una família extensa, i no és aquesta una de les seves menors virtuts, pot desplegar-se per una vasta superfície per explotar diferents oportunitats locals: alguns dels seus membres poden esdevenir grups destacats durant llargs períodes amb la tasca de tenir cura dels horts llunyans i de ramats traslladats a les pastures, mentre els altres “es limiten a treballar a les immediacions de la casa”. En aquests diversos aspectes econòmics, una família nombrosa fruitaria d’avantatges sobre grups nuclears més petits.

Tesi deduïble: que la família extensa és una adaptació estructural a un complex econòmic...”

(Marshall Sahlins: *Las sociedades tribales*. Labor. Barcelona. 1977. 2ª ed. NCL 134. pag 101)

2.3. Les unitats domèstiques matrifocals

Milions de nens de tot el món es crien en grups domèstics en els que només està present un dels pares. La forma que més sovinteja és la de mare-fills (són les anomenades unitats domèstiques matrifocals)

Els grups domèstics de mare-fills són sovint producte de la pobresa i, per tant, estan associats a moltes xacres socials i considerats com a poc desitjables.

Però no hi ha res que demostrï que aquestes institucions domèstiques siguin inherentment més patològiques, inestables o contràries a la “naturalesa humana” que la família nuclear.

De fet, ningú sap els límits mínims que han de tenir les institucions domèstiques humanes per satisfer la naturalesa humana.

3. El matrimoni

El problema que se'ns planteja d'entrada és el següent: totes les diferents formes d'aparellament poden qualificar-se de matrimoni?

Si fos així, i donada l'extraordinària varietat de conductes d'aparellament característiques de l'espècie humana, caldria elaborar una definició tan àmplia i general que esdevindria molt confusa.

Consultem un diccionari i fixem-nos en la definició que ens dona de matrimoni:

“unió d'un home i una dona, legitimada per la societat, per tal de formar un nucli social” (Gran Enciclopèdia Catalana)

Prenem la proposada per Kathleen Gough:

“El matrimoni és la relació establerta entre una dona i una o més persones, que assegura que el fill nascut de la dona, en circumstàncies que no estiguin prohibides per les regles de la relació, obtingui els plens drets de l'estatus per naixement que siguin comuns als membres normals de la seva societat o del seu estrat social”

Aquesta definició està en desacord amb el diccionari i amb les nocions euroamericanes sobre el matrimoni

- no fa referència als drets i deures sexuals, ni al comportament sexual.
- no comporta necessàriament una relació entre un home i una dona
- concreta la seva finalitat a la de dotar al fill de l'estatus dels qui han contractat matrimoni.

Quines relacions pot haver-hi per definir el matrimoni com una relació entre una dona i “persones” en lloc d'entre “dones i homes”?

- en alguns pobles les dones es “casen” amb “marits” femenins. Això és possible perquè una dona, que per regla general ja està casada amb un home, paga el preu de la núvia i esdevé així un “marit femení”. Funda una família pròpia i

permet que les seves “esposes” quedin embarassades mitjançant relacions amb barons designats. Els fills d'aquestes unions estan sota el control del “pare femení” en lloc dels genitors biològics

- també existeix la unió en la que no està present cap dona. Per exemple, un home que vol adquirir els privilegis associats a un determinat cap, pot “casar-se” amb el seu hereu masculí
- qualifiquem també de matrimoni les relacions estables entre homes/dones homosexuals que resideixen junts.

Una primera dificultat la tenim si volem incloure en el mateix concepte de matrimoni totes aquestes diferents formes d'aparellament. La segona ve donada pels prejudicis de la cultura occidental que quan es nega a qualificar certs tipus d'unions de “matrimoni” és perquè les considera desviacions de la conducta normal o poc honroses. No està científicament documentat que alguna d'elles sigui menys desitjable o humana que una altra.

L'únic que podem afirmar és que les diferents unions tenen diferents implicacions ecològiques, demogràfiques, econòmiques i ideològiques.

Per a què serveix un marit? es pregunta Lucy Mair

“Per tal que la dona sigui honesta”, haguessin contestat els nostres avis. Aquesta frase resumeix un seguit de valors, uns molt generalitzats, altres reservats a certes classes de la societat. Alguns es refereixen a les regles socials que limiten les circumstàncies en què els nens han d'ésser procreats; d'altres, a les limitacions imposades a les relacions sexuals pròpiament dites. La paraula “honestat” esdevé significativa: no es refereix en aquest cas a dir la veritat o a fer negocis amb rectitud, sinó a l’“honor”, que molts pobles veneren i consideren embrutit si les seves dones transgredeixen les lleis sexuals”

(Lucy Mair: *El matrimoni*, Barral, Barcelona 1974. pag. 7)

Aquesta honestat té molt a veure amb la legitimitat: els fills nascuts de dona casada “en circumstàncies que no estiguin prohibides per les regles de la relació” són fills legítims. Els nascuts de solteres són il·legítims (fins fa poc se'ls hi deia *fills naturals*). Com diu Malinowski: “*El matrimoni és l'autorització de la maternitat*”

- Però, el concepte de naixement legal o legítim no és universal. A molts pobles no els hi interessa tant la qüestió de la legitimitat del fill com la qüestió de qui tindrà el dret de controlar el seu destí.

També es fals pensar que, arreu, les dones han d'arribar verges al matrimoni. El valor de la virginitat (positiu o negatiu) depèn de factors socio-econòmics i del sistema de filiació, com estudiarem en propers capítols.

Cap societat garanteix a les dones total llibertat de concepció, però les restriccions imposades a la maternitat i el tipus de càstig o desaprovació varien molt. Hi ha pobles que no atorguen cap valor a la castedat premarital i els fills dels embarassos premaritals són ben rebuts com a prova de la fertilitat de la núvia. No es tornaven a casar molts reis de l'Europa medieval i moderna amb dones que ja havien tingut fills, per assegurar millor possibilitat d'un hereu al tron?

Tota societat regula les activitats reproductores dels seus adults sexualment madurs. I això, amb d'altres paraules, vol dir establir regles i prohibicions que defineixen i limitin el marc en el que és permisible:

- les relacions sexuals
- l'embaràs
- el naixement i la cria dels fills

El matrimoni, doncs, serveix bàsicament per dues coses:

- per establir el pare legítim dels fills d'una dona i/o la mare legítima dels fills d'un home
- per donar al marit i/o a l'esposa el control sobre:
 - *els serveis sexuals de l'esposa i/o del marit
 - *la força de treball de l'esposa i/o del marit
 - *la propietat de l'esposa i/o del marit

A les famílies extenses, el matrimoni es descriu com un contracte o una aliança

Imaginem-nos la següent situació: un home de la família A contrau matrimoni amb una dona de la família B. Què s'esdevé si la dona se'n va a viure a casa de la família A? Doncs que B perd un individu que, alhora, representava mà d'obra i la possibilitat de crear-ne més (si s'hagués quedat a casa, els seus fills treballarien en benefici de B); i que A guanya mà d'obra la possibilitat de tenir-ne més.

La situació entre A i B és, doncs, asimètrica: un hi guanya el que l'altra hi perd.

Per equilibrar-la, el contracte preveu les següents alternatives.

- intercanvi de germanes: implica la donació recíproca de germanes del nuvi com a compensació per la pèrdua d'una dona de cada grup.

(és fàcil adonar-se que encara actualment es dóna força el matrimoni entre germans creuats)

- preu de la núvia: la família que rep la noia, dóna articles valuosos a l'altra família [això no és en absolut equivalent a la compra-venda de mercaderies en les economies de mercat]. També es dóna el preu del nuvi.

En molts llocs, la mesura tradicional era el bestiar boví: quant més bestiar un home tenia, més dones-esposes podia "comprar"; quantes més dones-esposes, més força de treball productiva i reproductora i més gran la influència i benestar material de la família. Per això, molt sovint l'esterilitat anul·la el contracte.

- servei de la núvia: és una alternativa al preu de la núvia. En lloc de donar articles a la família de la núvia, el nuvi o marit compensa els seus sogres treballant per ells durant mesos o anys abans d'endur-se la seva núvia a viure i treballar amb ell

On és donen aquests tipus d'estipulacions?

- el preu de la núvia i el servei de la núvia es dóna en aquells ecosistemes en els que la producció es pot intensificar sense arribar als rendiments decreixents (el doble de treball, per exemple, no comporta el doble de producció) i exhaurir els recursos, en els que la terra és abundant i el treball de dones i fills és necessari per als interessos del grup.

Si no interessa intensificar la producció o augmentar la producció, les esposes poden ésser considerades com una càrrega i en lloc de pagar el preu de la núvia a la seva família, la família del nuvi pot exigir el pagament contrari, és a dir, un dot

(recursos que ha d'aportar la dona al matrimoni). És, doncs, una mena de trava al matrimoni: ja no es tracta que el marit ha de treballar molt per pagar el preu de la núvia, sinó que el pare de la núvia ha de treballar per casar la seva filla; les situacions són, doncs, força diferents.

L'element comú a tots aquests aspectes contractuals pot ésser el següent: en donar un home o una dona a una altra família extensa, la corporació domèstica no renúncia als seus interessos sobre els fills de la parella casada i espera una compensació per la pèrdua d'un treballador valuós.

Sembla, doncs, clar que demografia, família i economia estan íntimament relacionats i en consonància amb l'ecosistema que ocupen. Tot intent per comprendre la realitat humana hauria de partir de l'estudi interconnectat d'aquestes factors.

4. L'incest

Alguns autors el consideren com el primer acte social dels humans i el fonament de l'origen de la societat humana. La seva importància, doncs, fa que li dediquem un apartat exclusiu.

Sabem que el matrimoni entre els membres del mateix grup domèstic està àmpliament prohibit. Els membres del grup domèstic han de casar-se fora, és a dir, d'una forma exògama; no ho poden fer d'una manera endògama.

Certes modalitats d'endogàmia estan prohibides universalment. Cap cultura tolera els matrimonis entre pare i filla i entre mare i fill. També està prohibit el matrimoni del germà amb la germana, però no en el si de la classe dirigent d'alguns estats molt estratificats (l'Imperi Inca, l'antic Hawaii, l'Egipte dinàstic –recordem que Cleopatra fou el producte d'11 generacions de matrimonis entre germans dins de la dinastia Ptolemaica).

Doncs bé, hom qualifica d'incest els matrimonis pare/filla, mare/fill, germana/germà.

L'incest mare/fill és una varietat d'adulteri especialment amenaçadora en societats que tenen fortes institucions de supremacia masculina, ja que l'esposa "enganya" el marit i el fill al pare.

Les unions entre germà/germana estan legitimades com a matrimoni pels grups elitistes, i no entren en conflicte amb les regles d'adulteri.

A què obeeix el fet que aquests matrimonis estiguin prohibits en tantes cultures? Dos tipus d'explicacions existeixen:

“La prohibició d'incest, és a dir, la idea que cal evitar les unions entre parents propers, no és resultat de tendències psicològiques o fisiològiques pròpies de l'individu, producte dels seus instints biològics, sinó, pel contrari el primer acte d'organització social de la humanitat. Es tracta d'una norma establerta per les societats per regular les relacions entre els sexes amb l'objectiu explícit de substituir, tant en aquest àmbit com en els altres, l'atzar per l'ordre.

En efecte, si bé la prohibició de l'incest està estesa per tot el món, a cada cultura rep una definició diferent, el que demostra el seu caràcter social. En altres paraules, si la seva universalitat la converteix en un tret propi de la naturalesa, la multiplicitat de les seves formes la transforma precisament en un fenomen cultural: la prohibició de l'incest efectua, doncs, la transició entre l'estat de la naturalesa i l'estat de la cultura”.

(Françoise Zonabend: “De la família, Una visión etnológica del parentesco y la familia”, a *Historia de la Familia*, Alianza ed. Madrid. 1988, pags. 34-36)

Els qui ho atribueixen a factors instintius, fan servir com argument el següent: sembla que els nens no emparentats de sexe oposat que viuen junts durant la infantesa perden mutu interès com a companys sexuals.

Això s'ha interpretat com a prova de l'existència de mecanismes de base genètica que produeixen aversions sexuals entre persones que es crien juntes.

L'existència d'aquesta aversió s'ha atribuït a la selecció natural: els aparellaments incestuosos augmenten la probabilitat que els al·lels recessius de caràcter perjudicial apareguin en l'estat homocigòtic; per això l'instint d'aversió a l'incest es va propagar per tota l'espècie.

Contradiu l'aversió sexual instintiva dins la família nuclear la forta i ben documentada atracció sexual entre pare i filla i entre mare i fill (cal recordar aquí les aportacions de Freud pel que fa al complex d'Èdip i al d'Electra)

També és pot explicar la prohibició de l'incest en termes d'avantatges demogràfics, econòmics i ecològics. Aquests avantatges, tanmateix, no són els mateixos per a totes les societats.

Moltes societats depenen d'intercanvis matrimonials per establir xarxes de parents al llarg de grans distàncies (aquesta és una altra de les funcions del matrimoni i, per tant, de la família). Sí es practiqués l'endogàmia no tindríem la mobilitat territorial necessària per a la seva estratègia de subsistència, i tindríem un alt risc d'extinció en cas de desequilibris sexuals (naixements de nens i mort de dones adultes)

L'exogàmia és, doncs, essencial per a la utilització eficient del potencial reproductor i productiu d'una petita població. També afavoreix la relació econòmica recíproca.

Entre els pagesos, l'exogàmia:

- incrementa la força productiva i reproductora total dels grups que es casen entre si.
- permet l'explotació de recursos en una àrea molt àmplia
- facilita el comerç
- augmenta el límit superior de la dimensió dels grups que es poden formar per emprendre activitats estacionals

Un indígena de Nova Guinea explicava a Margaret Mead: "Com? Et vols casar amb la meva germana? Però, què et passa, no vols tenir cunyats? No entens que si et cases amb la germana d'un altre home i un altre home es casa amb la teva germana, tindràs pel cap baix dos cunyats, i si tu et cases amb la teva pròpia germana no en tindràs cap? I amb qui aniràs a caçar? Amb qui plantaràs? A qui invitaràs?"

(Margaret Mead: *Moeurs et sexualité en Océanie*, Paris, Plon, 1973. Col. Terre Humaine. Pag.77)

Per tant, la prohibició de l'incest obre la possibilitat de crear-se parents i es presenta com la millor manera de viure en pau amb els veïns. L'obligació de practicar l'exogàmia força les societats a organitzar-se en grups de parentiu i a establir relacions d'intercanvi amb d'altres grups.

5. Parentiu, residència i filiació

Quines relacions s'estableixen, doncs, en l'esfera domèstica?

- la idea d'afinitat: relacions a través del matrimoni
- la idea de filiació: lligam de parentiu que uneix els fills amb els pares.

Les persones relacionades entre sí a través de la filiació o d'una combinació d'afinitat i filiació son parents.

Estudiar el parentiu (conjunt de creences i expectatives que els parents comparteixen) és estudiar què regula i justifica l'estructura dels grups domèstics.

“Arreu el naixement és sempre fruit de la unió entre un home i una dona, però aquesta dada biològica és reinterpretada, retraduïda per cada grup social segons una lògica pròpia. Certament, els vincles que uneixen els progenitors amb els seus fills –lligams de consanguinitat- i els que uneixen els fills entre sí per mediació dels progenitors –lligams de germandat- posseeixen un component biològic. (...) Però l'home i la dona, per utilitzar el nostre llenguatge, estan units en el matrimoni per vincles de pura “conveniència”, que son exclusivament socials i es qualifiquen de relacions d'aliança o també d'afinitat. Es a dir, que el parentiu, aquest conjunt de relacions de filiació, d'aliança i de germandat que uneix els homes entre sí, abasta en la seva pròpia concepció el que és biològic i el que és social”

(F. Zonabend: ob.cit., pag.23)

De les relacions de filiació d'un individu poden deduir-se els seus deures, drets i privilegis respecte d'altres persones. El seu nom, família, residència, rang, propietat i status ètnic i nacional poden dependre d'aquestes adscripcions basades en la filiació.

Hom distingeix dues grans classes de regles de filiació:

	[[BILATERAL
	[COGNATICIES----	[
	[[AMBILINEAL
REGLES DE FILIACIÓ-----		
	[[PATRILINEAL
	[UNILINEALS -----	[
	[[MATRILINEAL

COGNATÍCIES: s'utilitza la filiació masculina i femenina per establir qualsevol dels deures, drets i privilegis.

BILATERAL: el parentiu es traça de forma igual i simètrica seguint les línies materna i paterna i a través d'individus d'ambdós sexes.

AMBILINEAL: la filiació es traça a través dels homes i dones però no d'una manera igual i simultània.

UNILINEALS: s'utilitza o la filiació masculina o la femenina.

PATRILINEAL: els fills s'integren automàticament en el llinatge, el clan, l'estament, etc., del pare, del qual reben també els principals elements constitutius de llur condició social.

MATRILINEAL: el parentiu i la pertinença al grup són determinants per un tipus de descendència que segueix la línia materna; comporta, així mateix, l'herència dels béns materns i el fet que el control i l'educació dels fills correspongui al germà gran de la mare i no al pare.

“A moltes societats, el sexe constitueix un mitjà de definir les categories específiques de relacions de parentiu. Si s'elegeix el sexe masculí com element estructurador, la relació és denominada agnatícia i la filiació patrilínea; en aquest supòsit, la qualitat de membre del grup s'adquireix a través del pare; formen part de la mateixa unitat de parentiu els fills del germà del pare, no els de la germana d'aquest, que pertanyen, per la seva banda, al grup del marit d'aquella. Si l'esglaió mediador entre els individus que es considera pertinent és de sexe femení, la relació s'anomena uterina i la filiació matrilineal (...): els vincles de parentiu es tracen únicament per línia femenina. Els grups, els membres del qual estan emparentats entre sí per via exclusivament masculina o femenina s'anomenen unilineals”

(F.Zonabend: ob.cit., pàg. 23/24)

A la filiació patrilínea:

- la transmissió de bens, privilegis o status, i la pertinença al grup social es realitza de pares a fills al llarg de les generacions.
- la dona és valorada, sobretot, com esposa, pels seus serveis reproductors que permeten als barons assegurar-se una descendència masculina.
- és, per tant, primordial la determinació de la paternitat (qui és el pare?). Per això s'exigeix virginitat a la dona fins al matrimoni.
- es concedeix una gran importància al matrimoni i als drets del pare sobre els fills.

- a partir del matrimoni, les dones van a residir a casa del pare del marit (residència patrilocal) o del marit (residència virilocal)
- pel que fa a les filles i germanes, el grup intentarà desfer-se'n, casant-les.

A la filiació matrilineal:

- els béns i els principals status es transmeten a través del germà de la mare als fills d'aquesta germana (no com sol pensar-se de mares a filles). L'home important és, doncs, l'oncle matern.
- el marit, reduït sovint al paper de progenitor, roman al llarg de tota la seva vida a la unitat social de la seva pròpia mare o de les seves germanes.

Entre les funcions del parentiu cal esmentar la d'ordenar conductes:

- les dels fills amb els seus pares i amb la resta de parents: la forma d'adreçar-s'hi, la relació que s'hi té, el respecte que ens fa, el dret a castigar-nos... És una mena de protocol que dicta a cadascú la conducta que ha de seguir amb un parent.

Per entendre millor la gran varietat que es dóna de grups domèstics i ideologies de filiació, cal tenir present la pauta de residència postmarital. Les principals pràctiques són:

- neolocalitat:** domicili diferent del dels parents del marit o de la muller
- bilocalitat:** canvia alternativament des dels parents del marit als de la muller
- ambilocalitat:** uns viuen amb els parents del marit, altres amb els de la muller
- patrilocalitat:** residència en el domicili del pare del marit
- matrilocalitat:** residència en el domicili de la mare de la muller
- avunculocalitat:** residència en el domicili del germà de la mare del marit
- uxorilocalitat:** residència amb els parents de la muller
- virilocalitat:** residència amb els parents del marit

6. Família i producció

Economia, família, ecosistema... tot està integrat a les primeres societats humanes. Així, un intercanvi de mercaderies és un episodi concret de tota una relació social continua. Les condicions de bescanvi depenen de les relacions de parentiu (o no) que tenen els membres que hi participen: a diferents relacions, diferents condicions.

A les societats tribals hem de parlar de forma de producció domèstica o familiar

- La família és respecte l'economia tribal, el que la masia respecte l'economia europea medieval, o la multinacional respecte el capitalisme modern: cada una d'elles és la institució central de la seva època; és també una modalitat especial de produir, amb unes peculiars maneres i divisió de del treball i tipus de tecnologia, de relacions de propietat, d'objectius de producció i de relacions socials i material amb grups similars.

Com la família està vinculada a la producció?

- la producció és una funció domèstica
- la família controla el procés econòmic
- les relacions a l'interior de la família són relacions de producció
- la producció s'organitza d'acord a les demandes familiars.
- produeix la majoria de coses que consumeix
- la idea que presideix la producció és "el que necessitem", no el benefici que en puguin obtenir

Com les famílies estan constituïdes per a la producció?

- per la divisió sexual del treball: el treball de l'home i de la dona pot subministrar la major part del que necessiten per sobreviure
- poden controlar la producció mitjançant la disponibilitat dels estris i de les tècniques precises. Això té a veure amb la simplicitat dels recursos i la democràcia de la tecnologia: eines de fàcil construcció i ús, capacitats tècniques

conegudes per tothom, i mètodes de producció unitaris, des de l'obtenció de primeres matèries fins l'acabat del producte)

- poden actuar autònomament per l'accés als recursos de la producció: no existeix propietat privada; les terres pertanyen al llinatge o al poble. Ningú no està exclòs de l'accés directe als mitjans de la seva pròpia supervivència (no existeixen pobres privats de terra). Això impossibilita l'aparició de classes socials.

Quins inconvenients planteja aquesta forma de producció domèstica?

- les famílies poden ésser incapaces de reunir la mà d'obra necessària
- els adults poden sofrir accidents o malalties que els incapacitin per treballar
- les dones estan sempre exposades a l'embaràs accidental
- hi pot intervenir la destresa i la sort.

Aquests obstacles es tradueixen en greus crisis d'aliments. Algunes famílies en un temps donat i alguna família repetides vegades, poden tenir la perspectiva del graner buit. A més, no té incentiu per produir excedents. La producció cessa quan la demanda domèstica està satisfeta.

“Un altre punt en què una societat oriental difereix de l'occidental és el fet que les necessitats són molt limitades. Això té relació amb el desenvolupament limitat de l'intercanvi, amb el fet que la majoria de les persones han de proveir les seves pròpies necessitats, que les famílies han d'acontentar-se amb el que estan en condicions de produir per elles mateixes, amb el que les seves demandes han d'ésser forçosament modestes tant en quantitat com en qualitat. Una altra conseqüència d'això és que el mòbil econòmic no actua contínuament. Per tant (...) l'activitat econòmica és també intermitent. L'economia occidental es mou en direcció diametralment oposada, ja que el seu punt de partida és la idea de les necessitats il·limitades en comparació amb les quals els recursos són sempre limitats, de manera que el subjecte econòmic, en satisfer els seus desigs, ha d'efectuar sempre una elecció i imposar-se límits”

(H.Bocke: Economics and Economic Policy of Dual Societies, Institute of Pacific Relations, Nova York, 1953, pag. 39. Citat a M. Shalins: ob. cit., pàg. 124)

Com se superen aquests problemes?

- a través d'una economia pública: s'organitzen empreses col·lectives com el regatge, la construcció, la guerra i el cerimonial religiós.
- a través del parentiu: el fet de tenir parents pot forçar a productors efectius a ampliar la seva producció per damunt de les exigències de la seva família, per tal de donar aliments als parents necessitats. El parentiu estimula, doncs, la productivitat.
- a través de l'autoritat: el cap obliga la família o la pressiona per augmentar la seva producció o exigir-li treball en benefici de tots. L'autoritat fa intensificar la producció

Bibliografia

Bachofen, J.J. (1992), *El matriarcado : una investigación sobre la ginecocracia en el mundo antiguo según su naturaleza religiosa y jurídica*. Tres Cantos. Akal. Madrid. Col. Akal Universitaria nº 107. 256 pàgs.

Burguière, André (i altres) (1988), *Historia de la familia*. Alianza ed. Madrid. Vol. I. Pàgs. 17-79

Buxó Rey, M.J. (1988), *Antropología de la mujer*. Barcelona. Anthropos. 218 pàgs.

Engels, Friedrich (2008), *El origen de la familia, la propiedad privada y el Estado*. Madrid. Alianza Editorial. Col. El libro de bolsillo. Antropología,3021. 344 pàgs.

Fisher, Helen E. (2007), *Anatomía del amor : historia natural de la monogamia, el adulterio y el divorcio*. Barcelona. Anagrama. Col. Argumentos 372. 408 pàgs.

Fisher, Helen E. (1995), *El contrato sexual. La evolución de la conducta humana*. Barcelona. Salvat. Col. Biblioteca científica Salvat (1993),100. 187 pàgs.

Gennep, Arnold van (2008), *Los ritos de paso*. Madrid. Alianza ed. Col. El libro de bolsillo. Antropología,3020. 280 pàgs.

Harris, M. (1981), *Introducción a la Antropología General*. Alianza ed. Madrid. Col. AU nº 37. pàgs. 261-303

Lévi-Strauss, Claude (1995), *Polémica sobre el origen y la universalidad de la familia*. Barcelona. Anagrama. Col. Cuadernos Anagrama,68. 7ª ed. 160 pàgs.

Mair, Lucy (1974), *Matrimonio*. Barcelona. Barral. 260 pàgs.

Parkin, Robert i Stone, Linda (2007), *Antropología del parentesco y de la familia*. Madrid. Editorial Centro de Estudios Ramón Areces. 760 pàgs.

Reeves Sanday, P. (1986), *Poder femenino i dominio masculino. Sobre los orígenes de la desigualdad sexual*. Barcelona. Mitre.

Sahlins, M. (1977), *Las sociedades tribales*. Labor. Barcelona. 2ª ed. Col. NCL nº 134. pags. 29 – 48

Segalen, Martine (2000), *Antropología histórica de la familia*. Madrid. Taurus Ediciones. 3ª impr. 264 pàgs.